

A SZELETA-BARLANGOT KITÖLTŐ RÉTEGEK
GEOLOGIAI KORÁRÓL.

Közli HMLEBRAND Jenő dr.

— A 71—72. ábrával. —

A következőkben különödi tanulmányutamon szerzett tapasztalataim és szakemberektől nyert vélemények alapján a Szeleta barlang kultúrrétegeinek korára kívánok kiterjesszéni.

Ismertes, hogy a negyedkor beosztása az állattajok és részben az emberi köszerszámos eltérő formáira van alapítva. Ezelőtt a fauna különbözősége játszotta a fontosabb szerepet, de újabban, hogy mindenki gyarapodnak az egész kultúrfokozatokat feltüntető lelhelyek, kitünt, hogy a fauna különbözősége távolról sem oly alkalmas az óskornak részletesebb felosztásra, mint a köszerszámosnak különféle típusai. Míg például a rénszarvas, melyet régebben a magdalénienre tartottak jellemzőnek, a monstéri kortól a magdalénien felső emeletig egyaránt előfordul. Közép- és Nyugat-Európában archeológiai alapon ezt a kort kiéns elég élesen elkülöníti emeletre lehet osztani. Szóval a negyedkorban az emberi szellem termékei, a köszerszámos helyettesítik a vezérkörvű letéket. A negyedkornak nagyobb vonásokban való beosztásánál azonban a faunának ezentúl is fontos szerep fog jutni. Így például az *Elephas antiquus* és a *Rhinoceros Merckii* általában a monstéri kor és az előtti időkre jellemzők; addig az *Elephas primigenius* és a *Rhinoceros tichorhinus* a fiatalabb korokban fordulnak elő egészen a felső magdalénienig. A Szeleta-barlangban eddig sem *Elephas*, sem *Rhinoceros*-maradványt nem találtunk s mivel a nagymennyiségben talált barlangi medvének nagy a függelyes elterjedése a kultúrétek korának meghatározásánál döntő szerepe az archeológiai anyagnak jutott. Károly Orrokar dr. geologus barátom szives volt a szeletai anyagból 18 darab köszerszámot külöldi utam tartamára reám bizni. Én ezt az anyagot a wieni, türingeni, bruxellesi és parisi szakembereknek bemutattam, de mindeniany kevesnek mondta az elvitt anyagot annak pontos kormeghatározására. Annyit szóban egyöntetűen meg tudtam állapítani, hogy a felső rétegekből kikerült köszerszámos az alsó solutrei korba, az másból módszerrel lehetséges, mert csak az azonos színűleg az aurignacienebe tartoznak. Ennek az aurignaciene iparnak a helye sok ideig vitás volt, de ma egynehány buvár kivételével a solutreinál

régibbnek vészik s ezt ma már kétségen kívül állónak kell tekinteni, amit a szeleta viszonyok is megerősítenek. A szerzők régebben presolutrén-nek nevezték s ma már hárrom előj elég jó elkölonítható emeletre osztják. Az előbb említett szakemberek névezérint Rutor, Obermaier, Capitan, Schaudt és Szombathy voltak. Breuil apát az anyag két darabját monstéri típusnak mondta. Őt hónapig tartó tanulmányutamon alkalmam volt a nevezetesebb német, belga és francia paleolitgyűjteményeket behatóan tanulmányozni s a főszíyt az emeletet jelző típusokra felkettem. Ezben tapasztalataim alapján hozzáfogtam Károly Orrokar dr. barátommal a szeletai archeológiai anyagnak szintek szerint való rendezéséhez. Ezben tanulmányok eredményét akarom a következőkben röviden összefoglalni.

A diluvialis rétegekben lefelé ásva, a legfájlalabb tűzhelyek, amelyekre bukkantunk, a babérlevélalakú lándzsahagyéknak nagy meminységt tartalmaztak. Ezek a babérlevélalakú paleolitok a nyugati országokban a solutrei kor alsó emeleténélképpen szépeket vezérlő alakjait. A Szeleta barlangban együttesként néhány más atípikus vaskaró, kaparó és retusnélkű pengé fordult elő.

A nyugati felsősolutrei emeletre jellemző «pointe à cran»-ok a Szeletában nem fordulnak elő, éppen, úgy hiányzanak a felsőbb rétegekben a magdalénienre csak néhány más esontípusuk. Szóval a Szeleta barlangnak legfájlalabb diluvialis jellemző kő- és esontípusok. Szóval a Szeleta barlangnak legfájlalabb diluvialis ipartípusa az alsósolutrei babérlevélnek. A tipikus babérlevéleken kívül még olyanokat találtunk, melyeknek egyik oldala sima s a másiknak is csak a széleinél vannak kidolgozva. Ezek az igazi babérlevéleknél tűnnevezett «prototypi». Mivel a legfelsőbb rétegekben nem voltak már tűzhelyek sem, feltehetjük, hogy az ember a magdalénien-korban már nem kereste fel a barlangot. A solutrei kultúrrétegeket lokális jellegű vörös barlangi agyag képviseli, több helyütt tűzű helyekkel, melyek kevés kivételel az első szintre szorítkoznak. E kultúrrétegek alatt oly rétegek és tűzhelyek következnek, melyeknek iparát az aurignaciunk korba kell besoroznunk. Úgy látszik, hogy ennek a kornak mindenhang emeleteit itt képviseli van, s így feltehető, hogy ebben a korban megszakítás nélküli tartózkodott az ember a barlangban, vagy legalább is annak közében. Ez utóbbit azért említem, mivel az alsó aurignaciunk típusi ipart tartalmazó rétegeket bemosottaknak tekintem.² Mint már említettem, a Szeleta barlangban az aurignaciunk minden három emeletére jellemző típusok fordulnak elő, de mivel sem a barlangot kritikusan anyag minősége, sem a bezárt fauna egyhangúsága, nem engedi a megfelelő rétegeknek pontos tagolását, a különböző típusoktól hasonló faunát tartalmazó rétegeket külön-külön ásathatta. Az egészben részletes korbeosztás csak ez utóbbi módszerrel lehetséges, mert csak az azonos faunájú és együtt azonos külsejű talajt lehet szigorúan egykorúnak venni mivel mindenkető szorosan csatlakozik a kisebb klímaváltozásokhoz is. Szerencsére a Szeleta barlang legalsó rétegei ha nem is mutatnak faunisztikai különb

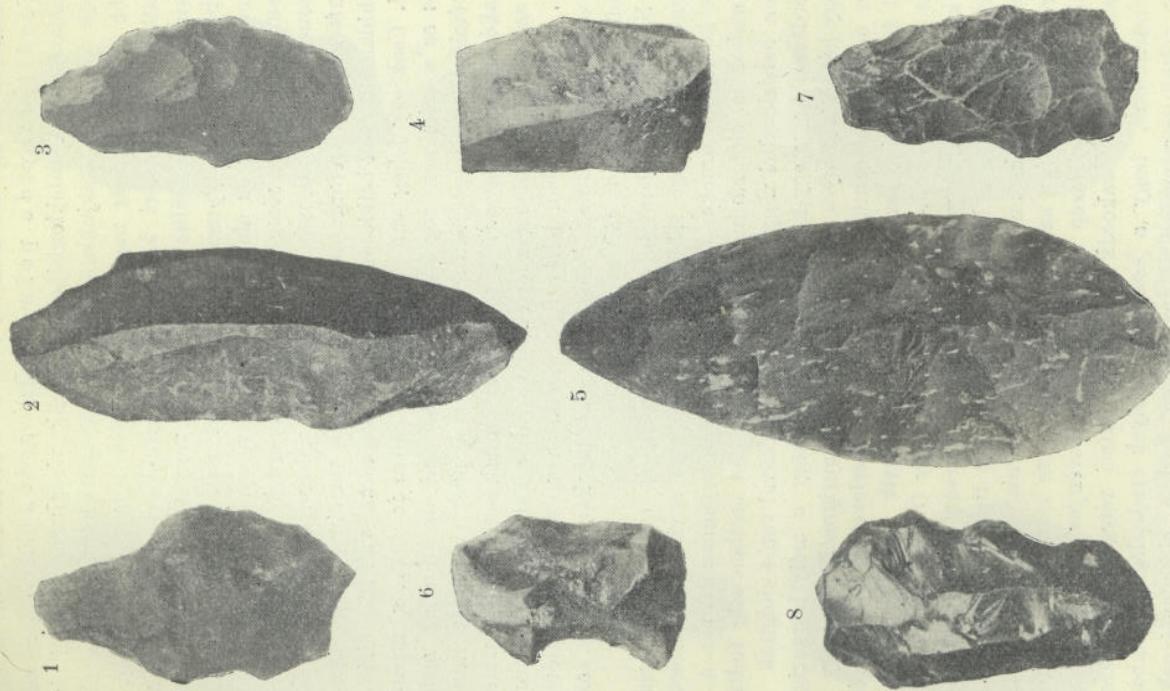
¹ HAUSER ezt az ipart a solutreinál fiatálabbnak veszi. (La Micoque 1906—7,

pag. 26.)

² Lásd előbbi szeletai jelentést, pag. 52.

ségeket, de külsejükre nézve élesen eltérnek s ez a körfülmény, mint később látni fogjuk, fontos utbaigazítónak bizonyult.

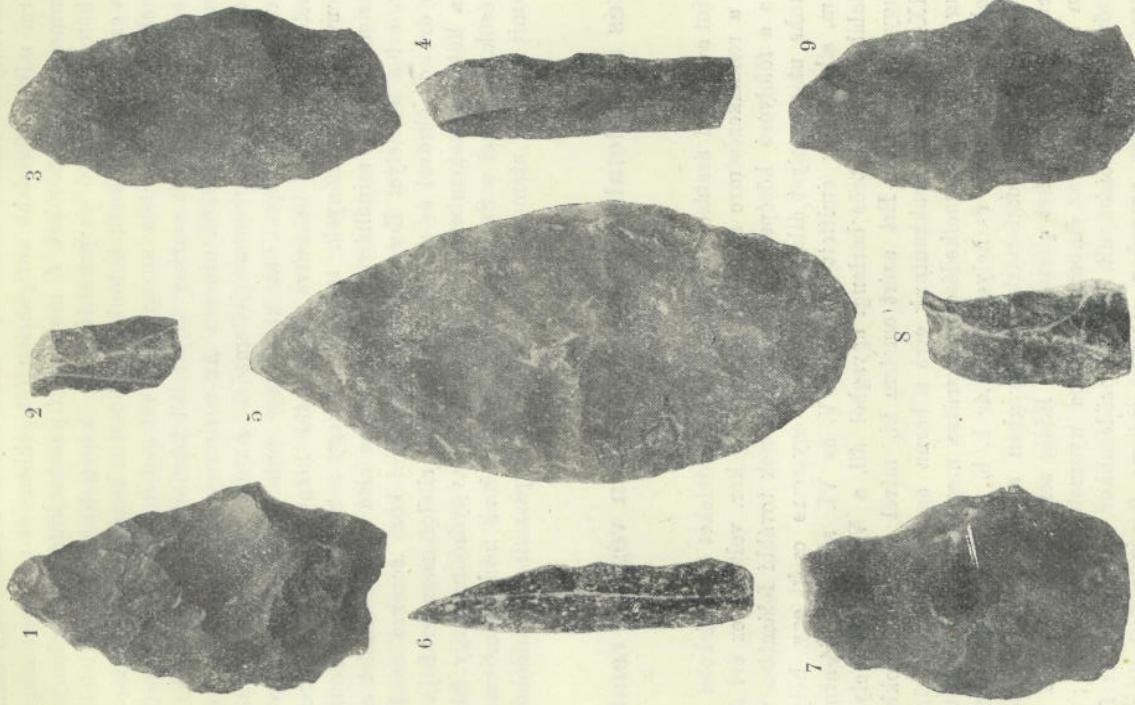
Lássuk ezek után közelebből az alsósolnirei tűzhelyek alatt következő aurignaciensík rétegeket. Kisebb tűzhelyek ezekben a rétegekben is előfordulnak, de csak a IV-ik szintig, mely alatt többé tűzhely nem fordul elő. Mindekkor megtaláljuk ezekben a rétegekben az aurignaciensík típusú pengéket. Ezeket a solutréi pengéktől elismerhetjük meg, hogy széleiknél retusozva vannak, míg a solutréiek ép szélűök s legfeljebb használattól eredő csorbákat mutatnak, másodsortban, hogy maguk a retusok sokkal mélyebbek és sűrűbbek, mint a solutréi korban használtak. Mint a felső aurignaciensík jellemző alakok az I. és II-ik szintben a «point de la Gravette» típusú kőszerszámok fordulnak elő. Ezek kis hegyben végződő pengének alakú késék párhuzamosan futó élekkel; az egyik él éles, ez a késnek vége része, a másik él merőleges retusokkal van letomptára. Ez az úgynevezett védőretusus valószínűleg a mutatóujj ráhelyezésére szolgált. Ha ezeknek a késnek ilyen módon való használatát elfogadjuk, akkor különösen a nagyon kicsi pengéknél nagy valószínűséggel feltehetjük, hogy ezek valamibe bele voltak foglalva, mert csak így érhető el az, hogy a mutatóujjat nagyobb nyomás ki- fejtése céjjából a letomptott ére helyezhetjük. Ezen típuson kívül mint a felső aurignaciensík jellemző alakok közül a II—V-ik szintig lehány úgynevezett «burin busqué» is fordul elő, melyet talán íveit árvessőnek lehetne nevezni. Ezeket az ősember valószínűleg vésesre használta s ezekkel készülhettek a különöző barlangok falán vagy pedig a kölönözö emlősök csontján felfedezett művészsi vésesek. Mint a kőáepső aurignaciensík jellemző alakokat, melyek a Szeletában a III—VI-ik szintig előfordulnak, kiemelendők a «grattoir à Tarté» nevű típus, a németek «Hochkratzer»-jei vagy «Kielkratzer». Ijei, melyek azonban sokkal primitívibbek mint a nyugati lelőhelyek hasonló típusai. De ezek a szelői magas valarok szintén feltüntetik vaktárasra szolgáló szélükön a nyugatiakra jellemző legyezőszerű retusokat. Hogy egyébként egyszerűbbek, az talán az anyagnak silányabb voltán műlik. Az alsó aurignaciensík vezérlő alakja a «pointe de Chatelperron» típusú kés, melynek egyik élé íveit alakban van letomptára, eddig nem került még ki a Szeleta-barlang rétegeiből. De hogy ezek a kultúrétegek itt is képviselve vannak, azt mutatják a monstéri típusokra emlékeztető kőszerszámoknak gyakori előfordulása. Innen van az a már említett két kőszerszám is, melyet Breuil apát műhelyében mondott. Mielőtt még ezekről szólnék, megemlítem, hogy mindenáron aurignaciensíkban nagyobb számában találtruk az úgynevezett «raloir à encoché» típusú kőszközetet, vagyis kaparókat, melyeknek egyik násik élé mély retusozott csorbát mutat intenzív kaparas céjjából. Mint érdekes körítményt felelmem még, hogy a második szintből egy kis vakaró került ki, mely minden tekintetben annak a vakarónak felel meg, melyet Obermaier legújabb munkájában¹ «Kleiner Kratzer» mit verengter «asse» néven írt le és amely szintén az aurignaciensík korból való.

71. ábra. Paleolit köészközök a Széletá-barlangból.
1. Csökevényes szakóca; 2. Ivelt árvéső; 3. Csökevényes szakóca; 4. Penge töredék;
5. Babérlevél alakú lándzsaszegy; 6. Magas vakaró; 7. Csökevényes szakóca;
8. Vakaró obszidiánból.

Visszatérve az alsó aurignaci rétegekre, mindenek előtt az úgynevezett "de genéral coup de poing"-okkal vagyis a csökevényes szakócákkal kell fogalkoznom. A tulajdonképi szakórák virágkora a chelli és a cheuli korba esik és ezen alakjukban fegyver gyáriant használhatták elsősorban. A fatalabb a cheuli már nagyon ellaposodtak s már sok minden másra is használhatták. A mousteri korban elcsenévezések és ebben a kicsi zömök alakjukban már alig szolgálhattak fegyvernek vagy szerszámnak, már csak hagyományból megtartott tipusok voltak és talán csak szimbóriumnak használták. Az aurignaciénben ezek az alakok általában kivesznek s addig csak két helyen találták aurignaciénkorú rétegekben is. Annál érdekesebb, hogy a Szeletában ezek a csenévész szakócák nagy mennyiségen egészen a felől aurignaciens tar-talmazó rétegekig is előfordulnak s olyannyira variálnak, hogy néha csak az összes áthidaló típusok beltartásával sikérül szakócza voltukat biztosan megállapítani. Csak egy jelleg van, mely egymában is sokszor útbabaigazítja az embert és ez a széleknek zeg-zugos befutása, ami az aránylag vastag eszközöknek kétoldali megdolgozásától ered. Ezek a nagy variációt mutató degenerált szakócák sem fegyvernek sem szerszámnak sem szolgálhattak, máskor azonban széleiknek kidolgozása értelmében vakarónak vagy kaparónak használhattak. Ezek a szakoták tehát úgy viselkednek, mint a kihalófelben levő szervek, végterüleni variálnak s hogy fennmaradásukat biztosításáh, sokszor müködést váltottak kénytelenek változtatni.

A Szeleta-barlangban talált babérlevelek és csökevényes szakócáknak nagy száma és sokfélesége ezt a lelőhelyet Európa egyik legérdekesebbjei közé emeli. De különösen érdekes az, hogy a szeletai anyagban ezeket a típusokat áthidaló alakok is előfordulnak úgy, hogy egy-két esetben alig tudtuk eldöntení, vajon babérlevellel vagy csökevényes szakócával van-e dolgunk. Másrészt nagyon érdekes, hogy egy-két babérlevelátlakú hely a mélyebb aurignacieneb, vizszint egy-két csökevényes szakórá a magasabb aurignacieneb meggy át. Mindezek után nagyon valoszínű, hogy a solutrei babérlevelek a csökevényes szakócából fejlődtek ki. OBERMAYER, a paleolitok egyik legjobb ismerője, tagadja ugyan ezt a lehetőséget, de az a körlmény, hogy Ő egy szeletai aurignacién rétegből kikerült esükerényes szakocát, mint durván kidolgozott babérlevelet hatarozott meg, fényesen bizonyítja ennek a két típusnak közeli rokonságát. A szakócának tulajdonképen csak el kell laposodnia, hogy a durva babérlevél típus létre jöjjön. És így azután valósámnak nem is véletlenség, hogy épben a Szeletában van annyi szép babérlevél és csökevényes szakóra s hogy éppen itt mennek fel ezek a szakoták egészen a solutrei rétegekig. Érdekes jelenség volna mindenetre, hogy a szakócák, melyek eredetileg marokban tartottak fegyverek voltak, a mousteri és aurignaci korban elcsenévezések, hogy a solutrei korban ismét dárda- vagy kádzsahegyekké izmosodjanak. Részben rölk ezt a lehetőséget nagyon valószínűnek tartom a fentebb elmondottak alapján. Ezt a nézetet KAPÓ Ottokár dr. barátom is osztja. Az aurignaci típusú köszerszámnak az eddig kutatások szerint a barnás agyagig látszanak lenyűni, még magából a barna agyagból eddig csak mousteri típusú alakok kerültek napínyre, amiért is ezeknek a rétegeknek mousteri kora nagyon valószínűnek

72. ábra. Paleolit kőszközök a Szeleta-barlangból.
1. Csökevényes szakoca; 2. Pengeszerű vakaró; 3. Csökevényes szakóca; 4. Pengeszerű ivelt árvéső; 5. Babérlevél alakú hegyl; 6. «Pointe de la Gravette»; 7. Csökevényes szakoca; 8. Penge jobboldali furóheggyel; 9. Penge jobboldali furóheggyel.

látszik. Itt is uralkodnak a csökevényes szakók, de itt még nem csenevésztek el annyira, mint a fiatalabb aurignaci rétegekben és rendesen megtartották még szimmetrikus formájukat. A mousteri típusokat különben néhány primitív vakaró, kétoldali kaparó és primitív fűrök képviselik. Mig más lelőhelyeknél szokoz a csontszerszámoknak különöző típusai is fontos kormeghatározókként szerepelnek, addig a Szeleta aurignaci rétegeiben csak pengeszerűen szét-pattintott szemfogakat két szarvas újjpercből készített sípot találtunk, melyeknek kormeghatározó értékük nincsen. Az aurignaciire különösen a «*pointe à tête*» és a «*pointe d'Aurignac*» jellemzők. Az első csont ár, melynek egyik végét a csont epifizise képezi, az utóbbit egy hatalmas csonttű, melynek alsó része szélességen van behasítva. Mindkettő hiányzik eddig a Szeletából. A már említett körümények, továbbá az, hogy a Szeletában a mousteri kor és az aurignaci kor mindenkoron emelte és az alsó sülkürei emelte egymásra telepszik, ezt a lelőhelyet Európa legérdekesebbjei közé sorozza és ha Karác Orrkár dr. sok ábrával és részletes leírásokkal ellátott monografiája meg fog jelelni, a külföldi szakemberek meg fognak róla gyanúdni, hogy felesigázott érdeklődésük, melyivel a Szeleta barlang felásásának minden mozzanatát kísérték, amit külföldi utamon is szerencsém volt tapasztalhatni, indokolva volt.

Jelentés a Szeletabarlangban 1910-ben végzett rendszeres ásatásokról.

Mint a tavalyi ásatások költségeit úgy az ideieket is a miskolci múzeum fedezte; a rendelkezésre bocsátott összeg 700 kor. volt. Az ez évi ásatásoknak céja a főfolyosó középső és hátról részenek további felásattasa volt. Egy havi munka után, melyet átlag 8 emberrel egyszerre csak egy helyen ásva folytattam, sikertült az említett részeknek V. és VI. szintjét kiásni. Az V. szint általában itt is vörös barlangi agyagból áll, a VI.-kat többhelyütt már barnás agyag képviseli. Ezit azért emelem ki, mivel az elősarnokban még csak a IX.-ik szintben bukkantunk erre a barna agyagra. Ez a körülmenet a barlang fenekén erős emelkedése már k. b. 8 m mélységgig jutottunk a közepében magát a feneket elterült volna. Eddig sem a barna sem a foszforos agyagban sem lehetett az embernek biztos nyomait megállapítani; az idén mindenkorre nézve behizonyult, hogy képződésükkor az ember már felkereste a barlangot. A barna agyagban sikerkült számos faszéndarábor és paleolitikus kőszerszámot találni; a foszforos agyagnak legmelyebb részéből pedig egy jökkora, emberi munkát határoztattan el nem áruló kaledondarab került ki. Azonkívül ugyanabban a rétegen egy kis faszéndarábot találtam. Mivel a foszforos agyagot multkori fejtégetésém szerint¹ tisztán lokális képződmény-

nek kell tartani, s mivel az említett kaledon darab a legkisebb koptatottságot sem árulja el, azt csak emberi kéz juttathatta oda. Alakjánál fogva a csontok széttörésénél ülönek szolgálhatott. Igy tehát behizonyult, hogy az ösember tanúja volt az egész rétegkomplexum képződésének. Mivel az említett foszforos agyagban szögletes mészkőtörmeléken kívül koptatást fel nem mutató ósmedvecsontok is vannak, biztosra vehető, hogy a barlangban ebben az időben már meg volt a völgybe néző fénnyelásá, amelyen át a medve és az ember bejárhatott. Ugyanakkor a barlang mellékfolyosója és folytosójának hátról része aligha volt kialakulva s ezért nem is találjuk meg ezekben a részeken a foszforos agyagot. Itt a kitoltés a barna agyaggal indul meg, amely az előcsarnokban a foszforos agyagra telepszik. Mindezek a tények az idei ásatások eredményét nagyon érdekesé teszik s kivánatos volna, hogy a foszforos agyaban tipikus kőszerszámokat is találunk, melyekről elvárhatnók, hogy az eddig találtaknál ősibb tipust tüntetnének fel, szem előtt tartva ennek az agyagnak speciális sajátosságait, amelyek eltérő éghajlati viszonyokra is engednek következtetni. Az idei ásatások folytán ismét sok medvecsont és 37 paleolit szakóca került ki; ez ugyan nem nagy szám, de viszont legnagyobb részük tökéletes és jellemző.

¹ Jelentés a Szeleta-barlangban 1909. év nyarán végzett ásatásokról. (Földtani Közlöny XI. (1910) pag. 651.)